

УДК 801.671.51:398.8

Галина Коваль
(Львів)

РЕФРЕН ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ НАРОДНОПІСЕННОГО КАЛЕНДАРНОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто один з важливих елементів фольклорного тексту. Увагу зосереджено на його функціональності, структурі, пов'язаності з адресатами. Рефрен простежується в часі й просторі. Досліджується локальна, регіональна та національна специфіка. Акцентовується на рівні формульності, образів, засобів поетичного осягнення.

Ключові слова: рефрен, календарний текст, строфічний поділ, формальність, ареальність, національна специфіка.

В статье рассмотрен один из важных элементов фольклорного текста. Внимание сосредоточено на его функциональности, структуре, связях с адресатами. Рефрен прослеживается во времени и пространстве. Исследуется локальная, региональная и национальная специфика. Акцентируется на уровне формульности, образов, средств поэтического постижения.

Ключевые слова: рефрен, календарный текст, строфическое разделение, формальность, ареальность, национальная специфика.

The article examines one of the important elements of folkloric text. The focus is made on its functionality, structure, connectivity with addressees. The refrain is also temporally and spatially observed. The author studies its local, regional and national specificities as well. The stress is made on the formulae, images, and means of poetic realization.

Keywords: refrain, calendar text, strophic division, formulae, locality, national peculiarity.

У структурі календарно-обрядового тексту суттєву роль відіграють рефрени, у складі яких – слова, словосполучення, цілі фрази, що повторюються в незмінному вигляді, надаючи йому композиційної та стилістичної завершеності. Саме рефрен забезпечує чіткий строфічний поділ тексту, посилює словесно-мелодійну виразність, конкретизує основну думку як окремої строфи, так і пісні в цілому, сприяє її рецепції та

запам'ятовуванню. Такі твори первісно співалися як соло одним співаком, а приспиви – хором. І. Свенціцький підкреслив, що «рефрен є гейби голосом громадської молитви, заговором – заклинанням збірноти» [19, с. 116]. Ці «заклинання збірноти» дуже різноманітні за змістом та образним вираженням. Найстарішою прикрасою поезії Ф. Колесса вважав рефрен, який з'явився внаслідок участі громади в народних піснях через повторювання

певних окликів, слів, речень у кінці віршів або строф [11, с. 66]. Здебільшого він відрізняється від основного пісенного тексту віршовим розміром і мелодією. Із жанрів, що розглядаємо в статті, рефрен є невід'ємним компонентом колядок, щедрівок, веснянок, русальних, купальських, обжинкових пісень.

Як же виникли рефрени та яка їх роль у тексті? У науці вже утвердилася думка про постійний пісенний супровід фізичної праці в деяких диких племен. Суть такого примітивного співу становив ритм. Мелодія була другорядною, як і текст, що складався із зіставлення відірваних слів або окликів, повторюваних монотонно до безконечності [11, с. 43]. Значну роль у цьому відігравав хорівод. Поділяючи міркування європейських дослідників (К. Бюхера, Ш. Летурна та ін.), Ф. Колесса констатував, що, перейшовши у вищу життєву сферу, хорівод починав далі розвиватися в напрямі мистецтва – від наслідування буденної праці до зображення людського життя. Та йому (хороводу) не вистачало вже мімічного танку хору, тому з-поміж хору виступав зачинальник (*Vorsager*) у ролі актора.

У примітивному хоріводі текст співу поза танцем і музикою не виражав ще чітко сформульованих думок. Це були відірвані слова та оклики, вигукування й приспівки. У міру того, як слова хоріводу починали формуватися у зрозумілі речення, текст пісні імпровізував уже зачинатель, а хор обмежився лише повторюванням його слів та стереотипних окликів і приспівок – рефренів, що становлять тривалу й непорушну частину пісні. Такі приспівки-рефрени швидко прийняли сталу, незмінну форму. Отже, первісний хорівод, який поєднував різні види мистецтва (танець, спів, драматична дія), дав почин до утворення коротких приспівок-рефренів. Оскільки для фольклористичного аналізу основною одиницею виступає текст як структурно-сміслова, поетична цілість, то акцент ставимо на з'ясуванні місця, ролі приспіву в календарній пісні, у його структурі. Головне призначення рефрену – відтворення колориту певної епохи в образах та виражальних засобах. Важливе значення в цьому плані займає експресія слова, організовуючи ритмо-мелодійний та інтонаційний контур народної поезії.

Лише деякі традиційні приспиви з погляду сьогодення дозволяють припустити їх відносно архаїчність. Л. Виноградова зазначила, що показати це на конкретному аналізі всього корпусу рефренів, які збереглися, доволі важко, оскільки більшість із них перетворилися у простий набір звуків [3, с. 73]. Дійсно, простежити їх досить проблематично, але відкинути давність явища теж не можна, бо прості звукові форми, незрозумілі для сучасної людини, треба декодувати, прочитати із залученням різноманітної етнокультурної інформації. Часто на перший погляд асемантичний звук чи набір звуків міг виконувати важливу емоційну, психологічну або символічну функції.

Назвавши такі рефрени простим набором звуків, Л. Виноградова залишила їх поза увагою. Ми спробуємо поставити окремі акценти на їх структурі, семантичній та поетичній ролі. За будовою вони прості, або мінімальні, адже це односкладні слова, як правило, вигуки, що ритмічно повторюються. Спочатку вони відігравали утилітарну, практичну функцію, регулювали «робочий» ритм, лише згодом перейшли в ширший пісенний репертуар. Виконавці вигукували в момент сильних емоцій, виплескували накопичену позитивну енергію. Лінгвісти відносять їх (вигуки) до асемантичних слів, проте в них закладено значне емоційне поле – вираження болю, радості, страху та ін. Для прикладу, рефрен-вигук «гу», який трапляється в обрядових піснях (веснянках, троїцьких, купальських, обжинкових), є полісемантичним. У цьому контексті варто згадати про давній обряд гукання весни, пов'язаний з пробудженням природи, надій людини, бо саме від весни залежав значною мірою добробут селянина, тому її зустріч відзначалася досить урочисто [1, с. 375–376]. Вигукова форма закладена в назву цього обряду, оскільки вона була домінантною. За способом виконання так називали і веснянки, що їх зафіксував О. Роздольський на Чернігівщині: «веснянка вигукная» (вигукувати) [20, с. 75].

Оклик «гу» дослідники розглядають як звуконаслідувальне утворення, що вживається під час ритуального співу. За етимологічним словником, цей вигук може пов'язуватися з відтворенням гудіння вітру, почуттям переляку, несподіванки, здивування. Такі емоції закладені в

рефренах-вигуках веснянок («А вже весна сім день красна, / Із стріх вода капне. Гу!»). Рефрен-вигук «гу» трапляється у троїцьких піснях, оскільки ритуальні дії пов'язані з русалками, отже, і з потойбіччям, а наявність рефлексивного вигуку надавала ефекту магічного бар'єру («Ой на Зелені та й на Святки / Пішли дівчата в ліс по квітки. Гу!»). Наявні такі приспиви в купальських («Купала под Івана, / Ой чий то льон не польон стоїть? Гу!»), обжинкових піснях («Уже сонце низько, низько, / Кінець праці близько, близько. / Покладем серпи й дов'яжем снопи. Гу»). Цей рефрен-вигук перебуває переважно в постпозиції до тексту.

Прості форми рефренів проявляються у послідовності звуків ритмічної організації тексту – напочатку або вкінці. Скажімо, вигуковий рефрен «гей» виявлено на початку календарної пісні: «Гей, дівки, весна красна, / Зілє зелененьке»; [21, с. 142] «Збирайтеся, дівки-молодиці. / Гей! Гей! Дівки-молодиці, / Будемо скакати, зиму проганяти. / Гей! Гей! Зиму проганяти» [9, с.185].

«Гей» – вигук, що виражає почуття радості [8, с. 490]. У деяких колядках трапляється рефрен «гейом-гейом»: «Пас Василько стадо коней, гейом-гейом» [15, с. 39]. Цей пісенний вигук має етимологічну спільність з іншими індоєвропейськими мовами: *hei* (вигук, що виражає радість). Очевидно, що тут відбулося злиття вигуку «гей» з формантом «-ом». Останній міг походити з вигуку «вйо», що розвинувся на основі імітації свисту як засобу спонукання коней [8, с. 409]. Отже, маємо підстави вважати рефрен «гейом-гейом» експресивним утворенням, що поєднує тривалу емоцію радості зі свистом і сприяє позитивному ефекту.

Про первісне вживання коротких рефренів-вигуків при певній роботі, писав і М. Грушевський, зауваживши, що у веснянкових іграх і піснях треба шукати елементи старої робочої пісні, особливо в тих, де згадують різні господарські роботи. Дослідник припускав, що «перше, ніж вони перейшли на забаву або на форму парування, вони могли служити і робочими піснями, і магічними закляттями». За приклад учений навів веснянку «Просо», яка у своїй основі, мабуть, має робочу і водночас магічну (вегетаційну) пісню [6, с. 159]. Подібна версія узгоджується і стосовно

рефрену-вигуку «гейом-гейом» у зацитованій вище колядці, адже в ній ідеться про випасання коней (господарська праця). Очевидно, що первісно ці пісні могли бути «робочими», а згодом разом із приспіваними вигуками перейшли до обрядових.

До групи простих рефренів належать ті, які складаються з одного слова, скажімо, «Коледа!» [9, с. 17–18]. Етномузиколог І. Земцовський дав загальну характеристику цим формам, пов'язуючи їх «оклики з назвою свята», які виділялися структурно та інтонаційно, маючи при цьому магічний зміст. У всіх східних слов'ян, як зазначає Л. Виноградова, популярними типами рефренів є формули зі словами «коляда», що вважаються одними з найбільш архаїчних [3, с. 73]. В українській традиції вони не так часто вживані. На 630 пісенних текстів, поміщених у збірнику «Колядки та щедрівки» зафіксовано, за підрахунками тієї ж дослідниці, усього три приспиви з цим словом. Така ж ситуація відбилася і в двотомнику В. Гнатюка, що включає більше тисячі колядкових текстів. У збірнику Я. Головацького немає жодної формули зі словом «коляда». «Якщо врахувати, що рефрен такого типу, – підсумовує Л. Виноградова, – переважає в циклі колядкових пісень південних слов'ян, що він до останнього часу залишався популярним в західнослов'янському репертуарі зимових обхідних пісень і [...] стійко втримався в білоруському і російському матеріалі, то заміна його іншими формами в українському фольклорі виглядає явищем специфічним і більш пізнім» [3, с. 98].

Твердження дослідниці щодо рідкісного вживання рефрену «Коляда!» заслуговує уваги. Такого приспіву нема і в збірнику В. Шухевича «Гуцульщина». Лише один зразок виявлено в записах З. Доленги-Ходаковського («Коледа!») [22, с. 139]. У сучасних збірниках з окремих регіонів представлений архаїчний рефрен, але в складнішій поетичній формі з додаванням вигуку «Гей, коляда» (Підляшшя й Холмщина) [24, с. 35–36], епітета: «Красна коляда» – «Славна коляда» (Бойківщина) [16, с. 25]. У цьому випадку можемо говорити про поетичне розростання словесного тексту на рівні тропів. Усе це засвідчує, що такий рефрен малопоширений в українській традиції. Однак залишається дискусійною

гіпотеза Л. Виноградової про заміну слова «коляда» іншими формами «як специфічного і більш пізнього явища». Можна припустити, що його не замінили, а воно просто було менш уживаним, оскільки величальні пісні, що стосувалися цього обряду, фігурували з давніх-давен в українців під автохтонною назвою «щедрівки», яка невідома поза українською традицією, властиво етнічною територією [12, с. 39]. Це підтверджують значно поширеніші рефрени зі сполученням «Щедрий вечір», які належать до щедрівок. Що стосується наявності цього приспіву в білорусів, то він здебільшого трапляється в південній частині Білорусії, що дає підстави твердити про український вплив.

Побутують колядки з рефреном, де вказано іншу номінацію свята – Різдво: «Гей, Рожество, гей, Рожество» [17, с. 75]. Досить частотним можемо назвати рефрен «Святий вечір». У літньому циклі до рефренів введено назву Купала: «Купала на Йвана!» [21, с. 217].

За конкретним призначенням з погляду естетичної вартості, різноманітністю відзначаються приспиви, які супроводжують колядки й щедрівки дівчині та парубкові. Основна ідея рефренів для дівчини – підкреслення її зовнішності, що викликає почуття захоплення, любові, піднесеності. Тут домінують образи природи, які є своєрідним паралелізмом і допомагають рельєфніше виписати красу героїні. Одне з чільних місць серед них займають образи рослинного світу, які можна звести до такої системи:

1) **Калина:** «Калино моя! З-під тебе вода, калино, леліє!» (колядка) [22, с. 151], «Калино, малино, ягодо червона!» (купальська) [22, с. 149], «Стій, калиночко, стій, / Недалеко чути дзвін» [21, с. 310], «Калино, калино ж моя, / Вода лужечки забрала» (колядка) [4, с. 6], «Калино, калино рясна, / Галино красна, в батенька» (колядка) [13, с. 331], «Стій, калинонько, стій за морем далеко» (веснянка) [21, с. 130].

2) **Рожа:** «Проквітай, рожо, в неділю рано саджена!» [22, с. 142, 153], «Роже моя, повна, червона у городі» [18, с. 89], «Рожа моя, повна, червона!» [18, с. 136], «Рожа ж моя, все червоная, боровая» (колядки) [13, с. 339].

3) **Яблуня:** «Зелена, зелена яблонь червоні ябка зродила» [23, с. 55], «Зелена,

зелена яблінь, червоні ябка зродила» (колядки) [4, с. 16].

Наведені зразки дають змогу простежити тенденцію поетичного увиразнення. Насамперед це використання флористичного образу-символу, який знаково через асоціативний зв'язок вводиться в текст, адресуючись переважно дівчині. Характерною рисою цих приспівів бачимо вжиту метафоричну форму-звертання: калино моя, калино, малино, калиночко, калинонько, проквітай, рожо, роже моя, повна. Зорове сприйняття відбувається завдяки залученню епітетів: калина – червона, красна; рожа – повна, червона, боровая; яблуня – зелена. Своєрідною поетичною ознакою є наявність демінутивів. Лише в зазначених 12 рефренах шість слів ужито в цій формі.

Рефрени колядок, призначених парубкові, висвітлюють не стільки зовнішність, скільки вказують на його силу та мужність: «Гордий, пишний» (Гуцульщина), «Славен воїн Івашко помеж панам!» (Волинь), «Соколе, соколе ясний, паничу красни Іванко!» (Чернігівське Полісся). Проте в більшості рефренів виступає образ коня, який є символом військової доблесті, завзяття парубка.

1. Грай, коню,
Грай, кониченьку,
Під молоденьким Богданком
[21, с. 280].

2. Грай, коню,
Грай, кониченьку,
Перед молоденьким Іваньком
[14, с. 186–187].

3. Грай, коню,
Грай, кониченьку,
Грай, вороненький,
Під Іваночком,
Під молоденьким,
Грай, коню
[18, с. 101].

4. Грай, коню!
Грай, кониченьку,
Й золотих підків не зривай
[23, с. 47].

Деякі варіанти містять конкретизовані імена (Богданко, Іванко та ін.), які є конкретною вказівкою на адресата. Приспиви побудовані у формі звертання. Спо-

нукальна дія поєднується з динамічним підкресленням руху і досягається завдяки повтору присудкових синтаксичних конструкцій. Анафора «грай, коню, грай, кониченьку» яскраво підсилює емоційне напруження, інколи набуває своєрідного обрамлення (варіант № 3).

Одне із тлумачень слова «грати» – перебувати весь час у русі, тобто рухатися [2, с. 196]. Саме в такому значенні воно вжито в цих рефренах. Дійсність сприймається в русі: «грай, коню, по полю», «грай, кониченьку, перед молоденьким Іванком», «грай, кониченьку, під молоденьким Богданком». Ужиті прийменники вказують: 1) на підготовку до дії (прийм. перед), 2) дію в просторі (прийм. по), 3) на звершення дії (прийм. під).

Пісенний малюнок лаконічний, але настільки майстерний, що розкриває перед нами яскраву картину – лицар готується до воєнної виправи: 1) ладить зброю, навчає коня; 2) вирушає в похід на коні. Хоча деякі деталі залишаються поза рефреном (лаштунки зброї), вони чітко простежуються з тексту самої колядки:

Ой під Києвом, над синім Дніпром,
Там наш пан гетьман військо збирає.
Козаків-стрільців він закликає:
– Ой ви, козаки, хоробрі стрільці,
Беріть свої шаблі, беріть рушниці
[23, с. 47].

Однією з характерних ознак цих рефренів є те, що вони входять в органічний зв'язок з цілістю народного твору, тісно пов'язані з пісенним текстом. У них переважає зорова образність, наявна зменшувально-пестлива лексика (кониченьку, вороненький, Іваночко, молоденький). Варіант з Бойківщини (№ 4) на відміну від інших, містить ще й заперечне спонування («не зривай»), поєднане з епітетом: («золотих підків»). Найбільш повний із представлених – варіант з Чернігівщини: («Грай, коню, грай, кониченьку, грай вороненький, грай, коню»). Його поетичне збагачення відбувається за допомогою повторень, завдяки якому твориться нове семантичне забарвлення, а це породжує естетику тотожності. Аналізуючи календарний текст, переконуємося, що загальним знаком для нього буде не механічне копіювання частин, а їхнє співвідношення, органічний зв'язок.

На окремих прикладах покажемо процес переходу простих рефренів у розгорнуті. Наприклад:

1. В неділю [25, с. 73].
2. В неділю рано зелене вино [25, с. 74].
3. В неділю рано зелене вино, зелене [25, с. 182].
4. В неділю рано зелене вино саджене [25, с. 179].
5. В неділю, в неділю рано, зелене вино саджено [23, с. 37–38].
6. Червоне, червоне вино в неділю рано саджено [21, с. 394].
7. В неділю, в неділю рано ясне сонечко сяло [13, с. 264].

Однослівна формула «в неділю» спочатку вказувала тільки на конкретний день тижня – неділю. З додаванням обставини «рано» – час уточнюється, відтак розширюється і форма рефрену за допомогою об'єкта «вино». Епітети означають зовнішні властивості предмета, зокрема його кольористику: «зелене вино», «червоне вино», а їх повторення надає чітких виражальних ознак, підсилює естетичну функцію («зелене вино, зелене», «червоне, червоне вино»). У результаті створюється картина, у якій задіяні зорові епітети, що передають колір «вина» (винограду) – зелене і червоне.

У 4–6 прикладах, крім об'єкта і його означення, вказано на дію, яка відбулася, – «зелене вино саджено». Це розширює значення рефрену. До того ж перша частина його більш стабільна («В неділю рано»), а друга може змінюватися, як наприклад, у приспіві «В неділю рано ясне сонечко сяло». Акценти зміщено на образ сонця в демінутиві. Знову ж таки зоровий епітет «ясне сонечко» з предикативом «сіяло» створюють виразну картину природи.

В українській традиції, крім простих рефренів, виявляється тенденція до розвитку рефренних формул за рахунок цілих пісенних рядків, що відірвалися від тексту і використовуються як приспів. Чимало ілюстрацій навела Л. Виноградова зі збірника В. Гнатюка, О. Дея. Ми продовжимо цей перелік фольклорними зразками з Бойківщини. Спостереження над колядками зі збірника «Фольклорні матеріали з отчого краю» показали, що із 44 текстів із рефреном немає жодного, щоб складався з одного слова. Усі вони мають розгорнуту форму. Однак у більшос-

ті можна помітити особливість, зв'язану з акцентуванням першого три-, чотирискладового слова, ніби відділеного від решти частин рефрену цезурою: «Дай, Боже! // Дай, Боже, щастя, / Дитятку зрастя, дай, Боже!»; «В неділю // В неділю рано зелене вино саджено»; «Дівойко! // Гей-я, дівойко, / Говори з нами, з колядниками, тихойко». Це дає підстави вважати, що первісно рефреном могли виступати тільки одне-два слова («Дай, Боже!», «В неділю!», «Дівойко!»). Щодо останнього маємо можливість порівняти записи двох варіантів, здійснених через 130 років. Отже, текст, який зафіксував 1869 року Т. Ривакович у Волосянці на Сколівщині, має однослівний рефрен «Дівойко!» [23, с. 8]. До колядки в записі 1997 року в тому ж селі уже вжито розширену формулу – «Дівойко! Гей-я, дівойко, / Говори з нами, з колядниками, тихойко» [23, с. 50].

На перший погляд може скластися враження, що повтори перенасичують текст, але це необхідний елемент емоційно-художнього впливу на реципієнта. Одним із способів повтору є розгортання образного ряду у формі переліку, ознакою якого є контактне розташування компонентів у лінійному порядку, що додає конструкції стилістичної особливості. Така форма сприяє інтенсифікації змісту тексту. Увага затримується, утворюючи у свідомості той чи інший образ. Подібним способом твориться просторовий образ.

1. На леді, на леді, ледоньку,
На тім тихонькім Дунаю [15, арк. 30].
2. На леду, на леду-леду, на ледуниці,
На студенькій водици [15, арк. 1].
3. На леді, ой там на леді,
На ті водоньці студені [15, арк. 12].
4. На леду, леду, на студениці в керниці [3, с. 20].

Завдяки такому переліку відбувається образне розширення: на леді – ледочку – на (тихенькім) Дунаю (№ 1). Ледочок – зменшено-пестливе забарвлення. Ледиця [2, с. 483] (ледуниця) – гололедиця (№ 2). У цьому випадку можемо говорити навіть про поєднання поетичних образів – це просторовий, дотиковий образ, який вказує на холод, а також зоровий.

Варто зазначити, що поетичне вираження дещо відрізняється в окремих видах формул із врахуванням регіональної специфіки. Саме студіювання «локальних

рефренних форм, – наголосила Л. Виноградова, – заслуговує найбільш старанної уваги, оскільки вона може надати дослідникам додатковий матеріал для розв'язання складних етногенетичних завдань» [3, с. 94]. Популярним в українській традиції є вживання рефрену «Дай, Боже». Так, у збірнику Я. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» рефрен «Ой дай, Боже» («Гой дай, Боже!»), за підрахунками тієї ж Л. Виноградової, повторюється в 110 текстах із загальної кількості (300 колядок і щедривок). Решта дві третини приспівів складають багаточисленні новоутворення у вигляді формул, що відображають процес християнізації коляд («Славен єс, наш милий Боже, на небеси») – 8 варіантів; «Алілуя, гей, алілуя! Господи Боже, помилуй!» – 11 варіантів; «Радуйся, радуйся, земле, Сын нам ся Божий народив» – 10 варіантів та інші [3, с. 73].

Наші спостереження над фольклорними матеріалами В. Шухевича «Гуцульщина» [25] показують, що в цьому регіоні одним з найпоширеніших колядкових рефренів виявився «Ой дай, Боже!» («Гой дай, Боже!» «Дай же ти, Боже!»). Із загальної кількості (156 колядок), що мають рефрен, він повторюється в 119 текстах (75 %). На його давність вказує подібність з іменем давньоруського божества Дажбога. Таку думку допускали українські дослідники, зокрема, О. Дей зазначив, що, можливо, типовий колядковий приспів «Ой дай, Боже» мав первісне озвучення «Ой Дажбоже» [7, с. 17]. Обрядові дії на честь язичницьких божеств і відлуння їх у календарній пісенності виникали на практичному ґрунті землеробського життя. Вступаючи в новий хліборобський рік, люди прагнули обрядами та піснями «завербувати» собі на допомогу сили природи.

Важливо відзначити також збереження певної магічної функції за вигуками цього типу і в позапісенному виконанні. Здебільшого їх застосовували в побажальних заклинаннях, якими закінчували акт колядування. Такі свідчення подали у своїх збірниках і О. Кольберг, і Я. Головацький, і В. Гнатюк. Детально описав це явище і В. Шухевич: «По столовій коляді виходять колядники з-за стола, а газдиня, обдаровуючи їх колачем, приповідає до них: “Дарую вас шістьом, здоров'єм та Божим даром!” – Береза бере колач і

відповідає ось як: “...Вінчуємо вас многа літами... Дай вам, Боже, здоров’є!” Колядники повторюють: “Дай, Боже!”» [26, с. 183–184]. Таким чином формується певна схема: *Берега*: ритуальне побажання – *колядники*: регулярна вигукова формула «Дай, Боже!».

Рефрени з Бойківщини диференціюються насамперед за призначенням колядки: господареві, господині, парубкові, дівчині, немовляті. У цьому ж регіоні існує тенденція називати колядки за їх рефреном. Скажімо, на запитання, яку виконувати господині, колядники кажуть: «Любая» («Ану, співаємо “Любая”»). За назвою рефрену «Червона яблунь», чи «На леду» визначають обрядову пісню для дівчини, а «Люляй же» відразу сигналізує про присвяту колядки немовляті. Ця знаковість рефренів зберігається в свідомості людей і досі, про що свідчать власні польові спостереження.

Знаючи дуже добре гуцульську народну традицію, П. Шекерик-Доників зауважив: «Єк коледуют газді, то уживают переспіву в коледі “Радуйси, земле, Син народивси, радуйси”. А єк коледуют газдини, то вживают переспіву в коледі “Славен єс, Боже, по всему світу, славен єс”. Вдовицям, вдивцям, молодшим газдам: “В неділю рано зелене вино, зелене”. Молодекам – парубкам, дівчатам, дітем або й дуже молодим газдиням от нивістки, годованкам, де є ше стариня, вживают переспіву: “Дай, Боже!”» [25, с. XXVI].

Збереглася ще й інша традиція – іменувати за назвою рефрену жанр народної пісні, скажімо, замість слова «гаївка» використовують подекуди в Галичині «галя»: («Співаємо “галі” – від приспіву “Галю, Галю”, що поширений у цій місцевості»). Таке явище зазначив і В. Гнатюк: «В Крехові Жовківського повіту називають “галями”, “гратися в галі”; в Посічі знов не кажуть “співати гаївок”, “лише грати жука”» [5, с. 2].

Увиразнення календарного тексту відбувається завдяки упорядковуванню, певній організації як на ритміко-звуковому, змістовому, так і на поетичному рівнях. Зроблено акценти на формульності, образах, тропях, засобах стилістичного осягнення. Подальше вивчення рефренів значно розширить та поглибить художньо-виражальну систему фольклорних творів річного циклу.

Література:

1. *Барташэвіч Г. А.* Гуканне вясны / Г. А. Барташэвіч // Беларускі фальклор. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2005. – Т. 1. – С. 375–376.
2. Великий глумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003.
3. *Виноградова Л. Н.* Типы колядных рефренов и их ареальная характеристика / Л. Н. Виноградова // Славянский и балканский фольклор. Этногенетическая общность и типологические параллели. – М., 1984. – С. 73–96.
4. Галицько-руські народні пісні з мелодіями / збір. у селі Ходовичах др. Іван Колесса // Етнографічний збірник. – Л., 1902. – Т. 11. – 300 с.
5. Гаївки / збір. В. Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф О. Роздольський, списав Ф. Колесса // Матеріали до української етнології. – 1909. – Т. 12. – 267.
6. *Грушевський М.* Історія української літератури / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – Т. 1. – 400 с.
7. *Дей О.* Величальні пісні українського народу / О. Дей // Колядки та щедрівки. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 9–40.
8. Етимологічний словник української мови / упоряд. Р. В. Болдирев та ін. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 632 с.
9. *Земцовський І. І.* Песенная поэзия русских земледельческих праздников // Поэзия крестьянских праздников. – Ленинград, 1970. – С. 3–50.
10. *Іваницький А. І.* Український обрядовий фольклор західних земель: Музична антологія [Текст] (Бессарабія. Буковина. Волинь. Галичина. Гуцульщина. Закарпаття. Лемківщина. Підляшшя. Поділля. Полісся. Покуття. Холмщина) / відп. ред. Г. А. Скрипник; упоряд. та вступ. ст. А. І. Іваницького. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 624 с.
11. *Колесса Ф.* Ритміка українських народних пісень / Ф. Колесса // *Колесса Ф. М.* Музикознавчі праці. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 25–233.
12. *Колесса Ф.* Українська усна словесність / Ф. Колесса. – Л., 1938. – 645 с.
13. Колядки і щедрівки / збір. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. – Л., 1914. – Т. 35. – 269 с.
14. Колядки та щедрівки: зимова обрядова поезія трудового року / упорядкув., передм. і приміт. О. І. Дея; нотний матеріал упорядкув. А. І. Гуменюк. – К. : Наук. думка, 1965. – 804 с.
15. Народна пісенність підльвівської Звенигородщини / зап. і впоряд. О. Харчишин. – Л., 2005. – 350 с.

16. Народні пісні з батьківщини Івана Франка / [збір. та упорядкув. В. Сокіл]. – Л. : Каменяр, 2003. – 408 с.
17. Рукописи В. Сокола. Папка 1-100. Колядки та щедрівки (зберігається в домашньому архіві).
18. Сборник материалов по малорусскому фольклору / собр. А. Н. Малинка. – Чернигов, 1902. – 170 с.
19. *Свенціцький І.* Різдво Христове в поході віків (Історія літературної теми й форми) / І. Свенціцький. – Л., 1933. – 178.
20. *Сокіл Г.* Осип Роздольський. Життя і діяльність / Г. Сокіл. – Л., 2000. – 165 с.
21. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел / Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – С.Пб., 1872. – Т. 3. – 486 с.
22. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / упорядкув., текстолог., інтерпрет. і коментарі О. І. Дея. – К. : Наук. думка, 1974. – 710 с.
23. Фольклорні матеріали з отчого краю / збір. В. Сокіл та Г. Сокіл. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, 1998. – 614 с.
24. Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження / [ред. колегія : В. Борисенко, М. Лесів, Т. Кара-Васильєва та ін.]. – К. : Родовід, 1997. – 378 с.
25. *Шекерик-Доників П.* Як відбуваються коляди у гуцулів / П. Шекерик-Доників // Етнографічний збірник. – Л., 1914. – Т. 35. – С. 15–34.
26. *Шухевич В.* Гуцульщина / В. Шухевич. – Верховина, 1999. – Ч. 4. – 304 с.

SUMMARY

The refrains play an important role in a calendar ritual text including words, combinations of words, whole sentences, which recurs in an unchanged form and lend the composite nature and stylistic completeness. The refrains provide an accurate strophic division of text, enhance verbal and melodic emphasis, concretize the dominant idea of both a separate stanza and a song in whole, and expedite a song's reception and memorization. Among the genres under consideration, refrain is thought to be a part and parcel of Christmas carols, *shchedrivkas*, *hayivkas*, mermaid's songs, *Kupala* songs, and harvest festival songs.

The Ukrainian folkloric tradition has well preserved a large variety of refrains. These include both simple forms of exclamation (*hu*, *hey*, *heyom*) and complex ones manifesting a tendency of evolving the wordings of refrain at the cost of entire song lines which lost touch with the text and allows of being used as a refrain. Aesthetically regarded, diversity is peculiar to the refrains that accentuate an appearance of character. Here the images of nature predominate that is indicative of a kind of parallelism, and promote to write out a hero vividly.

For the folkloristic analysis, its principal unit is a verbal text which acts as a formalized poetic integrity, and therefore we emphasize a point of ascertaining the structure and a role of refrain in calendar songs, in its poetic expression. The main destination of refrain is a kind of reproduction of a colour of certain model in any image. Word's expression organizing rhythmic-melodic and modulation contour of folk poetry is of a great importance in this respect.

Keywords: refrain, calendar text, strophic division, formulae, locality, national peculiarity.